

TALIANSKE CESTY RUSKÝCH UMELCOV A ARISTOKRATOV V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA AKÉ STOPY ZANECHALI NA ÚZEMÍ SLOVENSKA?

ALEXANDRA LUKÁČOVÁ

LUKÁČOVÁ, Alexandra. The Italian journeys of Russian artists and aristocrats in the first half of the 19th century. What imprints did they leave in the region of Slovakia? *Historický časopis*, 2021, 69, 2, pp. 247–271, Bratislava.

The study describes the nature and destiny of the art heritage of Russian aristocrat Natalia Ivanovna Ivanov (1801–1850) and her foster father, a French Earl Xavier de Maistre (1763–1852). Natalia I. Ivanov was the first wife of Baron Gustav Friesenhof (1807–1889), who in 1846 bought a renaissance manor in Brodzany, the territory of Ponitrie.

The heritage consisting particularly of art albums, herbaria and manuscripts that originated against the background of two phenomena of Russian culture and history, namely the activities of a Russian art community living in the territories now forming Italy in the first half of the 19th century and the journeys of Russian aristocrats in Western and Southern Europe, especially in the Italian Peninsula, the place where Natalia I. Ivanov and Xavier de Maistre were living in 1826–1838.

The study reflects activities of Earl de Maistre and N. I. Ivanov during the above-mentioned period in the company of Russian aristocrats and diplomats as well as their art activities together with important Russian artists, such as Orest A. Kiprensky and Karl P. Briullov or the representatives of the Naples art school Posillipo and French painters.

The art heritage mirroring a unique combination of Slovak environment together with Russian aristocracy and Russian and Italian artistic circles is today presented in the Slavic Museum of A. S. Pushkin in Brodzany.

Key words: Friesenhofs' Family. Xavier de Maistre. Italy. Travelling. 19th Century. Russian Painters. Russian Aristocracy. Herbaria. Art Albums.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2021.69.2.3>

Kaštieľ v Brodzanoch bol v rokoch 1846 – 1945 sídlom šľachtického rodu Friesenhof a Oldenburg, ktorý bol unikátny nadnárodnými väzbami – alsaským pôvodom, spojením s habsburskou monarchiou a územím dnešného Slovenska, nemeckým rozmerom zosobneným oldenburským vojvodom a vnukom švédskeho kráľa v jednej osobe či kozmopolitnými európskymi väzbami stelesnenými francúzskym polyhistorom Xavierom de Maistre. Rod je však známy najmä silným ruským rozmerom a prepojením na rodinu básnika A. S. Puškina.

Spojenie s Ruskom získali Friesenhofovci vďaka dvom manželkám baróna Gustáva Friesenhofa, ktorý po odchode z diplomatických služieb kúpil v roku 1846 brodziansky kaštieľ a okolité panstvo. Obidve ruské aristokratky – Natália Ivanovna Ivanovová¹ a Alexandra Nikolajevna Gončarovová, príbuzensky zviazané s rodinou básnického barda Puškina,² sa pohybovali v petrohradských umeleckých a aristokratických kruhoch. V brodzianskom kaštieli zanechali po sebe stopu v podobne unikátnych výtvarných, ikonografických a vecných prameňov s úzkym vzťahom k ruskému kultúrnemu a umeleckému prostrediu.

Staršia a ucelenejšia je pozostalosť prvej Friesenhofovej manželky – Natálie Ivanovny Ivanovovej. Pochádza z prvej polovice 19. storočia a tvoria ju predovšetkým výtvarné albumy s kresbami, akvareliami, perokresbami a litografiami, herbáre a rukopisné texty, ktoré originálnym spôsobom spájajú dva zaujímavé fenomény ruskej kultúry a histórie.

Jedným z nich, nepochybne originálnym javom aj v rámci európskeho umenia, bolo pôsobenie ruskej umeleckej kolónie na území dnešného Talianska v prvej polovici 19. storočia. V ruskom umení, najmä výtvarnom absentovala stáročná tradícia a kontinuita, ktorá by umožnila sformovať vlastné umelecké školy. A tak sa miestami, kde sa mladí talentovaní Rusi zoznamovali s európskym umením a zdokonaľovali svoje výtvarné techniky a postupy, ale aj erudíciu v teoretických umenovedných otázkach, stávali vtedajšie mekky umenia – Paríž a Rím. Hoci Paríž naďalej zostával hlavným centrom umeleckého života Európy a liahňou nových, progresívnych prúdov, ruskí cári Alexander I. a po ňom Mikuláš I., hľadiaci na Francúzsko ako na vriaci kotol plný nebezpečných liberálnych myšlienok, posielali najmä po napoleonských vojnách svojich mladých umelcov už len na Apeninský polostrov. Taliansko³ sa tak stalo v prvej polovici 19. storočia akousi svojráznou umeleckou školou, na ktorej pôde zavŕšili mladí ruskí umelci svoje vzdelávanie.⁴

- 1 Pri rodnom mene Natálie Ivanovny sa uvádzajú dve priezviská: Ivanovová a Zagriažska. V rodokmeni je uvedené rodné priezvisko Ivanovová (Iwanoff). Rovnaké priezvisko je i v sobášnom liste, v úmrtnom liste sa spomína ako rodená Zagriažska (Загряжская), rovnako je uvedené aj na náhrobnom kameni. V dobových prameňoch, najmä v korešpondencii, figuruje pod menom Ivanovová. Prepis sobášneho a úmrtného listu pozri: ISACENKO, Alexander V. Puškiniana na Slovensku. In *Slovenské pohľady*, 1947, roč. 63, č. 1, s. 3. V poznámkovom aparáte štúdie je uvedené pôvodné znenie časti sobášneho listu v nemčine a pôvodné znenie úmrtného listu v ruštine. K rodokmeňu pozri: Archív Slovenského národného múzea (ďalej ASN), fond (ďalej f.) Anna Igumnová (nespracovaný), Stammbaum.
- 2 Prvá manželka Natália Ivanovna Ivanovová bola pravdepodobne sesternicou Puškinovej manželky Natálie Nikolajevny, rod. Gončarovovej. Druhá manželka baróna Gustáva Friesenhofa – Alexandra Nikolajevna Gončarovová bola sestrou Natálie N. Puškinovej.
- 3 V texte pracujeme aj s pojmom Taliansko ako synonymným výrazom pre Apeninský polostrov, pričom máme na mysli územie dnešného Talianska, resp. krajinu ležiacu na Apeninskom polostrove, nie priamo štát založený až o niekoľko desaťročí neskôr.
- 4 Podrobnejšie pozri КАШТАНОВА, Елена В. *Русская художественная колония в*

Druhým fenoménom, ku ktorému sa viaže výtvarná pozostalosť Natálie Ivanovny, barónky Friesenhofovej, boli cesty ruských aristokratov do západnej a južnej Európy. Cestovanie, ktoré už od novoveku patrilo k životným stratégiám európskych aristokratov, malo v ruskom prípade svoje špecifiká a osobitosti vyplývajúce z politickej, ekonomickej a spoločenskej situácie v cárskom Rusku, hoci európsky model šľachtického cestovania od 18. storočia ruská šľachta kopírovala.⁵

Zároveň predstavujú spomínané pamiatky po tejto ruskej aristokratke jeden z mála zdrojov, ktorý nám umožňuje nahliadnuť do jej krátkeho a tajomstvom zahaleného života.⁶

Италии как феномен культурных связей России и Европы первой половины XIX века. Москва: Московский государственный университет культуры и искусств, 2003, 140 s. (Dizertačná práca); БЕЛЯЕВ, Николай С. *Записки ректора и профессора Академии художеств Федора Ивановича Йордана.* Санкт-Петербург: Библиотека Российской академии наук, 2012, s. 132-291. ISBN 5-336-00142-6; Записки ректора и профессора Академии художеств Федора Ивановича Йордана. In *Русская старина*, 1891, roč. 22, č. 71, s. 25 – 71, č. 72, s. 113 – 137 a s. 325 – 350. Dostupné na internete: <<https://runivers.ru/upload/iblock/ea9/russkaya%20starina%2071.pdf>> [cit. 2020-06-27]; <<https://runivers.ru/upload/iblock/0c6/russkaya%20starina%2072.pdf>> [cit. 2020-06-30]; ТИМОФЕЕВ, Алексей В. Русские художники в Риме. In *Библиотека для чтения*, 1835, roč. 2, č. 11, s. III./ 80-94. Dostupné na internete: <http://starietknigi.info/Zhurnaly/Bibl_d_cht/Biblioteka_dlja_ctenija_1835_tom_11.pdf> [cit. 2020-07-10].

- 5 Privilegium slobodne cestovať do zahraničia získali ruskí aristokrati vďaka Manifestu o slobode, ktorý v roku 1762 vydala cárovná Katarína II. a ďalším nariadením v roku 1785 privilegium nielen potvrdila, ale zbavila aristokratov zvyšných obmedzení v možnosti slobodne cestovať. K cestám ruských aristokratov podrobnejšie: СТЕФКО, Мария С. *Европейское путешествие как феномен русской дворянской культуры конца XVIII – первой четверти XIX веков.* Москва: Российская академия наук, Институт российской истории, 2010, 245 s. (Dizertačná práca); ШЕСТАКОВ, Вячеслав П. *Grand Tour. Путешествие как культурный феномен.* Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. ISBN 978-5-91419-589-9; СТЕФКО, Мария С. Идея и практика „образовательного путешествия“ (конец XVIII - начало XIX вв). In *Высшее образование в России*, 2009, roč. 18, č. 2, s. 145-150. ISSN 0869-3617; КОЗЛОВ, Сергей А. *Русский путешественник эпохи Просвещения. Том 1.* Санкт-Петербург: Историческая иллюстрация, 2003, 496 s. ISBN 5-89566-035-5; ЧЕРТКОВ, Александр Д. *Журнал моего путешествия по Австрии, Италии, Сицилии, Швейцарии и проч. в 1823-1825 годах.* Москва: Русский мир, 2012, 768 s. ISBN 978-5-89577-146-4; КАРАМЗИН, Николай М. *Письма русского путешественника.* Москва: АСТ, 2018, 578 s. ISBN 978-5-17-109349-5; Журнал путешествия В. И. Зиновьева по Германии, Италии, Франции и Англии в 1784-1788 гг. In *Русская старина*, 1878, roč. 9, č. 23, s. 207 – 240, 399 – 440 a 593 – 610. Dostupné na internete: <<https://runivers.ru/upload/iblock/546/1878.%20Russkaya%20starina.%20Tom%2023.%20vyp.9-12.pdf>>. [cit. 2020-07-18].
- 6 Podrobnejšie k životu Natálie Ivanovny Friesenhofovej pozri LUKÁČOVÁ, Alexandra. *Kaštieľ v Brodzanoch a jeho majitelia v regionálnom i slovenskom kontexte (1844 – 1945).* Rigorózná práca na FF UK. Bratislava 2016, s. 30 – 44. Pozri aj LUKÁČOVÁ, Alexandra. Brodzany – ruský ostrov na Ponitří. In *Annales historici Presovienses*, 2016, roč. 16, č. 2, s. 62 – 82. ISSN 1336-7528.

Aristokratka so záhadným pôvodom

Barónka Natália I. Ivanovová sa narodila v ruskom Tambove pravdepodobne v roku 1801⁷ ako nemanželské dieťa v rodine bohatého šľachtica Ivana Alexandroviča Zagriažskeho.⁸ Zagriažsky, majiteľ panstva Karian v Tambovskej gubernii, mal s prvou manželkou syna Alexandra a dcéry Jekaterinu a Sofiu. Z druhého manželstva pochádzala dcéra Natália, budúca svokra básnika A. S. Puškina.⁹

Natáliu I. Friesenhofovú vychovávala Zagriažskeho dcéra Sofia Ivanovna (1778 – 1851) spoločne so slobodnou sestrou Jekaterinou,¹⁰ neskôr so svojím manželom, francúzskym grófom Xavierom de Maistre (1763 – 1852). A práve gróf de Maistre zohral v živote Natálie I. Friesenhofovej rozhodujúcu úlohu.

De Maistre emigroval po francúzskej revolúcii do cárskeho Ruska, kde pôsobil na poste vyslanca Sardínskeho kráľovstva jeho starší brat Joseph de Maistre,¹¹ známy filozof a odporca francúzskej revolúcie, jeden z najvzdelanejších

-
- 7 ASNM, f. Anna Igumnová, Stammbaum. Rovnaký rok narodenia je uvedený aj na náhrobnom kameni na cintoríne Lavry Alexandra Nevského v Petrohrade. Pozri aj ISAČENKO, ref. 1, s. 2 – 3.
  - 8 O pôvode Natálie Ivanovny Ivanovovej existuje viaceré teórie. V rodine Friesenhofovcov sa tradovalo, že bola nemanželskou dcérou dvornej dámy Jekateriny I. Zagriažskej (1779 – 1842) a ruského cára Alexandra I. Ruskí puškinológovia sa prikláňajú k verzii, že jej otcom bol Ivan A. Zagriažsky (je však málo pravdepodobné, že by dal dvom svojim dcéram rovnaké meno) alebo jeho syn Alexander Ivanovič a po jeho smrti ju vychovávali sestry Sofia a Jekaterina. O pôvode barónky Natálie Ivanovny Ivanovovej pozri: GERŠIOVÁ, Eva. Barónka Natália Ivanovna von Friesenhof – dáma so záhadným pôvodom (Teta alebo sesternica Puškinovej manželky?). In *Biografické štúdie* 32. Martin: SNK-Národný biografický ústav, 2007, s. 194 – 204. ISSN 1338-0354; LUKÁČOVÁ, Kaštieľ v Brodzanoch a jeho majitelia v regionálnom i slovenskom kontexte (1844 – 1945), ref. 6, s. 30 – 44; КИШКИН, Лев. Чехословацкие находки. Москва: Советская Россия, 1985, s. 78 – 83; TOVAČOVSKÝ, Jaroslav. Natálie Ivanovna Zagriažská (1785 – 1848), tchýně významného ruského básnika Alexandra Sergejeviče Puškina. In *Heraldická ročenka*, 2012, s. 75. ISBN 978-80-904942-1-3.
  - 9 Puškinova svokra Natália Ivanovna, rod. Zagriažska sa vydala za Nikolaja Afanasijeviča Gončarova, s ktorým mala sedem detí: synov Dimitrija, Ivana a Sergeja, dcéry Sofiu (zomrela po narodení), Jekaterinu, vydatú za baróna Georgesa d'Anthesa de Heeckeren, Alexandru, druhú manželku baróna Gustáva Friesenhofa, a najmladšiu Natáliu, manželku básnika A. S. Puškina.
  - 10 Xavier de Maistre Nicolasovi de Maistre z 18. 2. 1826. In MAISTRE, Gabriel de (ed.). *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome I. 1791 – 1826 de Turine à Saint-Petersbourg*. Clermont-Ferrand: Paleo, 2005, s. 261 – 262. ISBN 2-84909-172-3.
  - 11 Xavier a Joseph de Maistrovci pochádzali zo savojského mesta Chambéry. Narodili sa v rodine predsedu savojského senátu Francoisa de Maistre a Marie Christiny de Motz. Rodina de Maistrovcov patrila medzi oddaných stúpcov a služobníkov sardínskej kráľovskej rodiny. Savojsko totiž spolu so severotalianskym Piemontom a Sardíniou tvorilo Sardínske kráľovstvo. Po vypuknutí Francúzskej revolúcie v roku 1789 však Savojsko obsadili francúzske revolučné vojská. De Maistrovci, zachovávajúci lojalitu sardínskemu kráľovi, museli utiecť do Piemontu a ich majetok bol zhabaný. Xavier sa po rozpustení savojskej armády, ktorej bol

mužov svojej doby, ktorý mal svojimi konzervatívnymi názormi výrazný vplyv aj na vtedajšieho cára Alexandra I.¹² Mladší Xavier bol v povedomí súčasníkov známy najmä ako spisovateľ a výtvarník – venoval sa maľovaniu miniatúrnych portrétov¹³ a krajinomalbe. Zároveň ho fascinovali prírodné vedy. V Petrohrade mal vlastné laboratórium a v európskych vedeckých časopisoch publikoval výsledky svojich vedeckých pokusov v podobe štúdií a článkov z fyziky, chémie a meteorológie.¹⁴ Ako päťdesiatročný sa oženil s už spomínanou dvornou dámou Sofiou Ivanovnou Zagriažskou.

Všetky cesty vedú do Ríma... a Neapola

V rokoch 1826 – 1838 žila Natália Ivanovna so svojimi pestúnmi de Maistrovcami v zahraničí, predovšetkým na území dnešného Talianska. De Maistrovci mali štyri vlastné deti,¹⁵ o dve predčasne prišli, a tak sa rozhodli pre dlhoročný pobyt na Apeninskom polostrove. Spolu s lekármi dúfali, že tamojšie podnebie bude

---

členom, nechal so súhlasom savojského kráľa Viktora Emanuela I. naverbovať do armády generála Suvorova bojujúceho proti francúzskym vojskám. So Suvorovovými vojakmi sa dostal do Ruska, ktoré sa dobre cítilo v úlohe ochrancu obetí Francúzskej revolúcie či Napoleónových nepriateľov, a tak poskytlo zázemie a azyl aj Xavierovi de Maistre.

- 12 Joseph de Maistre (1753 – 1821) – od roku 1803 pôsobil štrnásť rokov na cárskom dvore a prostredníctvom svojho vplyvu na cára Alexandra I. sa snažil umožniť jezuitskému rádu pôsobenie v Rusku s tým, aby rád uskutočnil celkovú reformu vzdelávacieho systému. Jeho plán však po čase stroskotal v súvislosti s rastúcim odporom proti jezuitom, ktorí boli považovaní za hrozbu ruskej pravoslávnej cirkvi a boli z krajiny vyhnaní. Joseph de Maistre sa po skončení diplomatického pôsobenia v Petrohrade stal ministrom spravodlivosti v hlavnom meste Savojska v Turíne.
- 13 Xavier de Maistre je autorom portrétnej miniatúry Nadeždy Osipovny Puškinovej na slonovej kosti, ktorá je jedinou známou podobou matky básnika Puškina. Vďaka grófovi de Maistre poznáme podobu básnika v detskom veku. Obe portrétné miniatúry sú súčasťou expozície Všeruského múzea A. S. Puškina v Petrohrade a pochádzajú z obdobia 1802 – 1805, keď gróf de Maistre žil v Moskve a navštevoval rodinu Puškinovcov.
- 14 Podrobnejšie k životu a dielu Xaviera de Maistre pozri BERTHIER, Alfred. *Xavier de Maistre. Etude biographique et littéraire*. Lyon; Paris: Emmanuel Vitte, 1918, 381 s.; *Xavier de Maistre. Portrait inédit*. Geneve: Ch. Eggimann, 1895, 132 s.; Xavier de Maistre. *Sa vie, ses écrits*. Paris: Grammont, 1900, 208 s.; REAUME, Eugène. *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*. Paris: Alphonse Remerre, 1877, 251 s.; REAUME, Eugène. *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome second*. Paris: Alphonse Remerre, 1877, 278 s.; PELLISSIER, Eva. *Xavier de Maistre, Les péripéties d'un exilé, Bibliographica-Collection d'histoires et de vies valdôtaines*. Aosta: Le Château Edizioni, 2001, 120 s. ISBN 8887214395; LOVIE, John. *Lettres et notes sur le séjour de Xavier de Maistre en Italie entre 1829 et 1839*. In *Bulletin du Centre d'études franco-italien. Chambéry*, 1978, roč. 1, č. 3, s. 25 – 42. ISSN 0761-7135; CIARDI, Marco. *Men of letters and science. The case of X. de M. (1763 – 1852)*. In *Nuncius*, 1997, roč. 12, č. 2, s. 447 – 466. ISSN 0394-7394.
- 15 Dcéry Alexandru a Catherine, synov Andrého a Arthura.

pre zdravie žijúcich detí priaznivejšie.¹⁶ Rozhodnutie odísť práve do Talianska však nebolo náhodné a motivované len vyhovujúcimi klimatickými podmienkami.

Vďaka umeleckému odkazu antiky a renesancie bola táto krajina, prekypujúca pamiatkami a umením, nesmierne príťažlivá pre vzdelaných a kultivovaných šľachtických cestovateľov. V priebehu osvieteneckého 18. storočia, keď cestovanie predstavovalo v prvom rade záverečnú fázu vzdelávania mladých aristokratov, bolo v ich starostlivo zostavených itinerároch tzv. *Grand tours*¹⁷ práve Taliansko so svojimi pamätihodnosťami a umeleckými skvostmi jednou z najdôležitejších zastávok.¹⁸ Od konca 18. storočia, ale najmä po napoleonských vojnách sa Taliansko stáva obľúbenou destináciou bohatých ruských aristokratov, ktorí si na celé mesiace prenajímali tamojšie byty či vily v mestách a na vidieku, a tí najbohatší mali dokonca vlastné paláce. Taliansko vnímali nielen ako kolísku európskej civilizácie a kultúry či malebnú krajinu s prírodnými krásami a príjemným podnebí, ale oceňovali aj liberálne politické ovzdušie kontrastujúce s politickou situáciou a pomermi v cárskom Rusku. Po potlačení povstania dekabristov v roku 1825 a po korunovácii Mikuláša I. vystúpila táto devíza ešte viac do popredia a najmä aristokrati presvedčení o nevyhnutnosti spoločensko-politických reforiem, otvorene sympatizujúci s dekabristickými ideami či priamo príbuzní odsúdených dekabristov, sa snažili v Taliansku tráviť čo najviac času. Viacerí sa tam usadili navždy a niektorí dokonca konvertovali na katolicizmus.¹⁹ Súčasťou ich životného štýlu, keďže väčšine z nich to majetkové pomery

-
- 16 Xavier de Maistre madam M.D. z 9. 5. 1828. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 124 – 125.
- 17 S termínom *Grand tour* pracuje najmä anglická a francúzska historiografia, v nemeckej sa používajú termíny *Kavalierstour*, príp. *Länderreise*. Českí historici pracujú najmä s pojmom kavalírská cesta. V prípade európskej aristokracie označujú uvedené termíny cesty mladých aristokratov za vzdelávaním od obdobia renesancie až po 18. storočie. V ruskom kontexte sa termín *Grand tour* vzťahuje k 18. a 19. storočiu.
- 18 K problematike cestovania a cestám aristokratov na Apeninský polostrov pozri: BRILLI, Attilio. *Le voyage d'Italie*. Paris: Flammarion, 1989, s. 318. ISBN 2080109138; BOUTIER, Jean. *Le grand tour: une pratique d'éducation des noblesses européennes (XVIe – XVIIIe siècles)*. In *Le voyage à l'époque moderne*. Paris: Sorbonne Université Presses, 2004, s. 7 – 21. ISBN 2-84050-315-8; СТЕФКО, *Европейское путешествие как феномен русской дворянской культуры конца XVIII – первой четверти XIX веков*, ref. 5, s. 41 – 84; LENDEROVÁ, Milena. *Dámská jízda: cestovatelky z českých zemí a jejich obraz Itálie v letech 1782–1936*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017, 270 s. ISBN 978-80-7560-095-0; LENDEROVÁ, Milena. Knižní cestovní průvodci jako pramen ke každodennosti cestování. Příklad Itálie dlouhého 19. století. In *Český časopis historický*, 2016, roč. 114, č. 2, s. 330 – 371. ISSN 0862-6111.
- 19 Aristokratov, ktorí sa pod rúskom cestovania rozhodli pre dobrovoľnú emigráciu v zahraničí, pribúdalo čoraz viac. Cár Mikuláš I. preto v roku 1834 vydal príkaz, ktorým ohraničoval dĺžku pobytu v zahraničí na 5 rokov a príkaz vydaný nasledujúci rok mu dokonca umožňoval zabaviť majetok týchto aristokratov. Zahraničné cesty mladých aristokratov za vzdelávaním

umožnili, sa stalo systematické budovanie umeleckých zbierok, kupovanie obrazov renesančných majstrov, antických starožitností a tieto súkromné umelecké galérie zdobili ich talianske a ruské sídla.²⁰

Súčasne si na území Apeninského polostrova budovala spoločnú – osobnú, ale predovšetkým profesionálnu platformu výrazná ruská umelecká komunita. Jej jadro tvorili špičkoví absolventi Cárскеj akadémie umení v Petrohrade – maliari a sochári, ktorí mali umožnené počas niekoľkoročného tvorivého pobytu v Taliansku, financovaného štátom, zdokonaľovať svoje umenie a ďalej rozvíjať talent. Ich petrohradská *alma mater* nemala možnosť zabezpečiť takýto pobyt aj profesorom, a tak sa výučba ruských umeleckých študentov uskutočňovala pod dohľadom domácich majstrov, najmä popredných neoklasicistických maliarov a sochárov – Vincenza Camucciniho, Antonia Canovu a domestikovaného Dána Bertela Thorvaldsena. Mladí Rusi žili a tvorili striedavo v rôznych talianskych mestách, hlavne v Ríme, Neapole, Bologni a vo Florencii; intenzívne vyhľadávali tamojšie galérie a v nich diela starých, najmä renesančných majstrov, o ktorých dovtedy len čítali. Ich povinnosťou, okrem vlastnej umeleckej tvorby, bolo totiž vytvárať kópie majstrovských diel,²¹ čím zároveň zdokonaľovali svoje maliarske a sochárske techniky. Popritom navštevovali ateliéry zahraničných kolegov, predovšetkým nemeckých a francúzskych umelcov pôsobiacich

---

umožňoval zákonom o výchove ruskej mládeže z roku 1831 len aristokratom, ktorí dovŕšili 18 rokov, pričom výnimky udeľoval priamo cár. Podrobnejšie pozri: СТЕФКО, *Европейское путешествие как феномен русской дворянской культуры конца XVIII – первой четверти XIX веков*, ref. 5, s. 6; КАШТАНОВА, ref. 4, s. 91; Alexander Andrejevič Ivanov neznámemu adresátovi na jar 1834. In БОТКИН, Михаил П. *Александр Иванов. Его жизнь и переписка 1806–1858*. Санкт-Петербург: Михаил Боткин, 1880, s. 44.

- 20 СТЕФКО, *Европейское путешествие как феномен русской дворянской культуры конца XVIII – первой четверти XIX веков*, ref. 5, s. 163 – 186; СТЕФКО, Мария С. *Художественное наследие Италии в записках русских путешественников конца XVIII века – первой четверти XIX в.* In *Вестник Российского университета дружбы народов*. Серия: История России, 2009, го. 8, ч. 5, s. 252 – 258. ISSN 2312-8674; Dostupné aj na internete: <<https://cyberleninka.ru/article/n/hudozhestvennoe-nasledie-italii-v-zapiskah-russkih-puteshestvennikov-kontsa-xviii-pervoy-chetverti-xix-v>>. [cit. 2020-07-21]. БОЧАРОВ, Иван – ГЛУШАКОВА, Юлия. *Русский клуб у фонтана Треви. Из итальянских разысканий*. Москва: Правда, 1979, 64 s.; БОЧАРОВ, Иван – ГЛУШАКОВА, Юлия. *Итальянская пушкиниана*. Москва: Современник, 1991, 444 s. ISBN 5-270-00630-8; *Записки графа М. Д. Бутурлина. Том I*. Москва: Русская усадьба, 2006, s. 89 – 151, 429 – 577. ISBN 5-903228-03-8; ШЕНКМАН, Григорий С. *Бутурлины. Жизнь между Россией и Италией*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2004, 256 s. ISBN 5-89329-723-7; АРУТЮНОВА, Баяра. *Жизнь в письмах. Княгиня Зинаида Волконская и ее корреспонденты*. Санкт-Петербург: Международная Ассоциация „Русская культура“, 2017, 352 s. ISBN 978-5-905618-16-1.
- 21 Кópie posielali do Ruska svojim profesorom, ktorí podľa ich vyhotovenia hodnotili umelecký rast a pokrok mladých ruských výtvarníkov. Zároveň kópie slúžili ďalším študentom akadémie umení, ktorí takýmto spôsobom spoznávali diela renesančných majstrov.

v Taliansku, a spolu s nimi pripravovali spoločné výstavy. Podnetov pre vlastnú umeleckú tvorbu našli na Apeninskom polostrove množstvo – v epoche nastupujúceho romantizmu vo výtvarnom umení sa tamojšia krajina so svojimi pôvabmi a rozmanitosťou stala ideálnym námetom diel ruských maliarov. Fascinovala ich tajomná atmosféra starobylých uličiek Ríma, Neapola či iných miest, každodenný život jednoduchých ľudí, ale aj antické a kresťanské architektonické pamiatky a, samozrejme, sa popri tom venovali aj portrétnej maľbe.

Medzi najvýraznejšie a najtalentovanejšie osobnosti ruskej umeleckej komunity na Apeninskom polostrove patrili maliari Orest A. Kiprenský, Karl P. Briullov, Alexander A. Ivanov, Silvester F. Ščedrin či Fedor A. Bruni a sochár Samuel I. Galberg. Práve oni zohrali rozhodujúcu úlohu v ďalšom smerovaní ruského výtvarného umenia a svojimi dielami ho kvalitatívne povýšili na úroveň ostatných európskych umeleckých škôl. Ich éra, teda prvá polovica 19. storočia symbolizuje Rusom obdobie rozkvetu národného umenia.

Napriek tomu, že sa mladí umelci všemožne snažili predĺžiť tvorivý pobyt v Taliansku a niektorí sa dokonca do Ruska už nevrátili, zostali ruskými umelcami a naďalej tvorili aj pre svoju domovinu. Zároveň zanechali výraznú stopu aj v talianskom výtvarnom umení. Ich obrazy visia v talianskych múzeách a galériách, sú súčasťou súkromných umeleckých zbierok potomkov talianskych aristokratov.²² Viacerí z ruských maliarov boli vymenovaní za členov akadémií umení v Miláne, Ríme, Florencii či Bologni. Silvester Ščedrin výrazne ovplyvnil a úzko spolupracoval s neapolskou výtvarnou školou Posillipo, ktorá sa špecializovala na krajinomalbu (predovšetkým stvárňovala krajinu v okolí Neapola – zátoky a útesy Neapolského zálivu, okrajové štvrte Neapola i okolité vidiek). Orestovi Kiprenskému²³ a Karlovi Briullovovi²⁴ – najlepším ruským portrétistom, považovaným za umeleckých géniov, sa dostalo čti namaľovať autoportrét pre galériu Uffizi vo Florencii, súčasťou ktorej je i kolekcia autoportrétov najlep-

22 КАЛЯКИНА, Александра В. Русские художники в итальянских музеях. In *Вестник Московского университета. Серия 19*, 2010, roč. 55, č. 2, s. 116 – 126. ISSN 2074-1588.

23 Podrobnejšie k Orestovi Kiprenskému pozri: БОЧАРОВ, Иван – ГЛУШАКОВА, Юлия. *Кипренский*. Москва: Молодая гвардия, 1990, 365 s. ISBN 5-235-01383-2; БУОНКРИСТИАНО, Паола – РОМАНО, Алессандро Орест в Риме и за его пределами. Новое о путешествиях, встречах и деятельности О. А. Кипренского в 1828-35 гг. In TOSCANO, Silvia et al. *Roma e il mondo. Рим и мир. Scritti in onore di Rita Giuliani*. Roma: Lithos, 2019, s. 349 – 374. ISBN 8899581916.

24 Podrobnejšie ku Karlovi Briullovovi pozri: МАШКОВЦЕВ, Николай Г. К.П. Брюллов в письмах, документах и воспоминаниях современников. Москва: Издательство Академии художеств, 1952, 284 s.; БОЧАРОВ, Иван – ГЛУШАКОВА, Юлия. *Карл Брюллов. Итальянские находки*. Москва: Знание, 1984, 224 s.; БОЧАРОВ – ГЛУШАКОВА, *Русский клуб у фонтана Треви. Из итальянских разысканий*, ref. 20, s. 4, s. 48 – 52; ГАГАРИН, Григорий Г. *Воспоминания князя Григория Григорьевича Гагарина о Карле Брюлове*. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Гоппе, 1900, 54 s.

ších svetových maliarov, napr. Tiziana, Dürera, Cranacha, Rafaela, Rembrandta či Rubensa.

Karl Briullov sa v Taliansku preslávil najmä svojím veľkoformátovým obrazom *Posledný deň Pompejí* (1828), ktorý napriek historickému námetu z dávneho staroveku rezonoval s aktuálnou spoločensko-politickou situáciou a revolučnou atmosférou na Apeninskom polostrove. Taliani prijímali toto majstrovské dielo s obrovským nadšením a autora vítali v mestách, kde bol obraz vystavený, s triumfálnymi poctami. Obraz vznikol na objednávku ruského aristokrata Anatolija N. Demidova. Jeho otec Nikolaj N. Demidov, ktorému bohatstvo pochádzajúce z baní na železnú rudu a meď prinieslo prezývku sibírsky milionár, dal neďaleko Florencie, kde pôsobil od roku 1819 ako ruský vyslanec v Toskánskom vojvodstve, postaviť rodinné sídlo Villu San Donato. Demidovovci získali od toskánskeho veľkovovodu titul kniežat San Donato a vlastnili jednu z najbohatších súkromných kolekcii umeleckých diel na svete, pričom časť maliarskych a sochárskych zbierok inštalovali v Petrohrade v paláci, ktorý dali postaviť špeciálne na tento účel. Nápad namaľovať obraz o zániku starovekých Pompejí vznikol počas spoločnej prechádzky Anatolija Demidova a Karla Briullova po rozvalinách mesta zničeného výbuchom Vezuvu.²⁵

Briullovov umelecký kolega Orest Kiprenský pracoval na viacerých objednávkach pre ruskú aristokratickú rodinu Buturlinovcov. Hlava rodiny Dimitrij P. Buturlin – známy bibliofil, zberateľ kníh a vzácných rukopisov, ktorý počas ničivého požiaru Moskvy v roku 1812 prišiel o svoju obrovskú knižnicu, sa presťahoval do Florencie, kde pre svoju početnú rodinu kúpil ako sídlo renesančný palác Nikkolini. Vo Florencii sa mu podarilo vybudovať novú veľkolepú knižnicu s 33-tisíc knihami a rukopismi. Kiprenský portrétoval niekoľkých členov rodiny a jeho diela sú dodnes majetkom talianskych potomkov Buturlinovcov.²⁶

Kiprenský a Briullov neboli, samozrejme, v rámci ruskej umeleckej komunity jediní, ktorí pracovali aj na objednávkach pre bohatých Rusov žijúcich v Taliansku, keďže finančná podpora od štátu horko-tažko pokryla základné životné potreby mladých maliarov. Nielen v tomto smere bol pre nich naozajstným dobrodením ruský vyslanec v Ríme – knieža Grigorij Ivanovič Gagarin, osvietený človek, veľký milovník literatúry, divadla a najmä maliarstva. Vystupoval v úlohe mecéna, ktorý umelcov finančne podporoval a pomáhal im hľadať solventných zákazníkov. Navyše, vďaka vplyvným známostiam v najvyššej spoločnosti

25 МАШКОВЦЕВ, ref. 24, s. 89 – 98; ВОЧАРОВ–ГЛУШАКОВА, *Русский клуб у фонтана Треви. Из итальянских разысканий*, ref. 20, s. 34 – 52.

26 ВОЧАРОВ–ГЛУШАКОВА, *Итальянская пушкиниана*, ref. 20, s. 133 – 202; ВОЧАРОВ–ГЛУШАКОВА, *Русский клуб у фонтана Треви. Из итальянских разысканий*, ref. 20, s. 52 – 63; Podrobnejšie pozri aj: *Записки графа М. Д. Бутурлина. Том 1*, ref. 20, s. 89 – 151, 429 – 577.

získaval vyslanec Gagarin pre ruských maliarov povolenia vytvárať kópie diel starých majstrov uložených v súkromných umeleckých zbierkach bohatých Talianov.

Medzi aristokratmi a umelcami

V spomenutom kultúrno-historickom kontexte, teda najmä na pozadí života dvoch ruských komunit, aristokratickej a umeleckej, na území dnešného Talianska v prvej polovici 19. storočia musíme vidieť aj trinásťročný pobyt Natálie Ivanovny Friesenhofovej a jej adoptívnych rodičov. Pohybovali sa nielen medzi predstaviteľmi svojej spoločenskej triedy. Výtvarník Xavier de Maistre a Natália Ivanovna, ktorá sa takisto venovala maliarstvu a formovala sa najmä pod jeho vedením, sa včlenili do tamojšej umeleckej komunity ruských, ale aj francúzskych a talianskych výtvarníkov.

Obraz ich každodenného života v Taliansku, navštívené miesta, spoločenské a umelecké aktivity, široký sociálny rádius tvorený ruskými a európskymi aristokratmi, diplomatmi a umelcami si môžeme poskladať ako mozaiku na základe zachovanej rodinnej korešpondencie²⁷ a predmetov z výtvarnej pozostalosti Natálie Ivanovny Friesenhofovej, ktoré sú dnes súčasťou stálej expozície Slovanského múzea A. S. Puškina v Brodzanoch.

Spočiatku žili na severe Talianska v Piemonte a Toskánsku, po náhlejši smrti dcéry Catherine²⁸ sa v roku 1829 presťahovali do Ríma, ktorý neskôr vymenili za Neapol. V Ríme sa ubytovali na námestí Barberini, ktoré bolo spolu s neďalekými uličkami obľúbenou lokalitou medzi umelcami. Viacerí ruskí, nemeckí a francúzski maliari a sochári tam mali svoje ateliéry.²⁹ Viedli veľmi bohatý

-
- 27 Vydaná korešpondencia Xaviera de Maistre: BONNEFON, Paul. Xavier de Maistre. *Lettres inédites*. In *Revue d'Histoire littéraire de la France*, 1909, roč. 16, č. 4, s. 691 – 733; LOVIE, ref. 14, s. 25 – 42; MAISTRE, *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome I, 1791 – 1826. De Turin à Saint-Petersbourg*, ref. 10, 342 s.; MAISTRE, Gabriel de (ed.). *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome 2, 1826–1833. Pise, Rome et Naples*. Clermont-Ferrand: Editions paleo, 2006, 328 s. ISBN 2-84909-173-1; MAISTRE, Gabriel de (ed.). *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tom 3, 1834–1843. Retour vers la Russie*. Clermont-Ferrand: Editions paleo, 2006, 374 s. ISBN 2-84909-174-X; MAISTRE, Gabriel de (ed.). *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome IV, 1844–1852. Saint Pétersbourg*. Clermont-Ferrand: Paléo, 2006, 354 s. ISBN 2-84909-175-8; REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 119 – 200; REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome second*, ref. 14, s. 3 – 218. Pozri aj korešpondenciu Gustáva Friesenhofa a Natálie I. Friesenhofovej zo sledovaného obdobia: Институт русской литературы АН РФ Санкт Петербург (ИРЛИ), рукописный отдел, фонд но. 409 Фогель фон Фризенгофы.
- 28 Xavier de Maistre Eloi de Buttet z 24. 8. 2829. In MAISTRE, *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome II. 1826–1826 Pise, Rome et Naples*, ref. 27, s. 90 – 91.
- 29 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 23. 11. 1829 In REAUME,

a pestrý spoločenský život. Často navštevovali dom vyslanca Gagarina, ktorý bol centrom kultúrneho života ruskej komunity, konali sa v ňom umelecké večierky a stretnutia aristokratov s umelcami.³⁰ Ďalším miestom v Ríme, kde sa stretávali Rusi, bol svojrázny a veľmi originálny literárno-hudobný salón s vlastnými hudobnými a divadelnými produkciami, ktorý viedla kňažná Zinaida A. Volkonská, vzdelaná aristokratka a umelkyňa.³¹ Prostredie oboch salónov poskytlo Xaviero- vi de Maistre a Natálii Ivanovne dostatok príležitostí na zoznámenie sa s mladými ruskými maliarmi. Ľudsky a umelecky sa zblížili najmä s Karlom P. Briullovom, Orestom A. Kiprenským a mladučkým Grigorijom G. Gagarinom, synom už spomínaného vyslanca Gagarina, ktorý síce nemal umelecké vzdelanie, ale svoj výrazný talent rozvíjal pod vedením Karla P. Briullova a vypracoval sa na skvelého a uznávaného maliara. Grigorij G. Gagarin sa neskôr stal rodinným priateľom Friesenhofovcov a navštevoval ich aj v Brodzanoch.³²

Umelecký okruh grófa de Maistre a jeho chovanice Natálie I. Friesenhofovej bol širší a neobmedzoval sa len na spomínaných troch Rusov. V prostredí rímskych aristokratických salónov sa zoznámili a stretávali s francúzskymi ma-

---

Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première, ref. 14, s. 164 – 165. Pozri aj МАРКИНА, Людмила: Немецкие и русские художники: встречи в Риме. In *Журнал Третьяковская галерея. Специальный выпуск. Италия – Россия: На перекрестках культур*, 2011, s. 38 – 49. Dostupné na internete: <<https://www.tg-m.ru/articles/spetsialnyi-vypusk-italiya-rossiya-na-perekrestkakh-kultur/nemetskie-i-russkie-khudozhniki-v-rime>>. [cit. 2020-08-1].

- 30 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 22. 1. 1829. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 143 – 146; Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus zo 6. 4. 1830. In Tamže, s. 171 – 174.
- 31 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 22. 1. 1829. In Tamže, s. 143 – 146; Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus zo 6. 4. 1830. In Tamže, s. 171 – 174. Zinaida A. Volkonská (1789 – 1862) bola dcérou ruského vyslanca A. M. Beloseľského-Belozerského na dvore sardínského kráľa. Žila v Ríme v paláci Poli a neskôr si kúpila vilu neďaleko Lateránskej baziliky. Na pozemku vily stáli zvyšky akvaduktu z čias cisára Klaudia, ktoré doplnila galériou antických sôch a basreliéfov pod holým nebom. Jej prestížny hudobno-literárny salón navštevovali okrem ruských cestovateľov – aristokratov, intelektuálov (V. A. Žukovského, N. V. Gogoľa a ďalších) a umelcov – absolventov petrohradskej Cárskej akadémie umení aj Walter Scott, Adam Mickiewicz, Gaetano Donizetti či Gioacchino Rossini. Zinaidin švagor, knieža Sergej G. Volkonský patril k vodcom dekabristického povstania a bol odsúdený na doživotné nútené práce na Sibíri. Kňažná Volkonská konvertovala na katolícku vieru a dožila v Ríme, kde je i pochovaná. K Zinaide Volkonskej pozri podrobnejšie: АРУТЮНОВА, ref. 20; БОЧАРОВ – ГЛУШАКОВА, *Русский клуб у фонтана Треви. Из итальянских разысканий*, ref. 20, s. 16 – 34; БОЧАРОВ – ГЛУШАКОВА, *Итальянская пушкиниана*, ref. 20, s. 203 – 339.
- 32 Z pobytu G. G. Gagarina u Friesenhofovcov v Brodzanoch sa zachovali dva obrazy zobrazujúce gotickú tvrdzu v neďalekej obci Žabokreky nad Nitrou. Diela sú v súkromnom vlastníctve potomkov rodiny – majiteľov tvrdze, v ktorej sídlila v 19. storočí dostavníková pošta.

liarmi Horacom Vernetom a Jeanom-Victorom Schnetzom, riaditeľmi Francúzskej akadémie v Ríme.³³ De Maistra zaujímala tvorba oboch umelcov a vysoko hodnotil jej umelecké kvality. Roku 1829 sa v Ríme spolu Natáliou Ivanovnou zúčastnil na výstave organizovanej Francúzskou akadémiou: „*Horace Vernet vystavoval dva veľké obrazy, o ktorých písali noviny, Pápež v Sedia Gestatoria v Svätom Petrovi [obraz Pápež Pius VIII. v Sedia Gestatoria v Bazilike svätého Petra] a Juditu [obraz Judita a Holofernes] ... Keby som mal viac papiera a času a keby som sa nebál zneužiť ten Váš, pokračoval by som v opise výstavy, kde bolo veľa krásnych vecí. Schnetz vystavoval dva skvelé obrazy. Súkromne by som mu udelil víťazstvo, druhú cenu Vernetovi, tretiu maliarovi, ktorého meno som zabudol... Francúzi na tej výstave získali mnoho. Rastie medzi nimi veľa talentov.*“³⁴ Blízky priateľský vzťah však mali najmä s Françoisom-Mariusom Granetom,³⁵ preto práve jeho umeleckú tvorbu reflektoval vo svojej korešpondencii Xavier de Maistre najčastejšie. Granet bol známy predovšetkým ako maliar mníchov, kostolov, kláštorov a temných zákutí a takto ho videl aj Xavier: „*Granet nám stále robí veľkú radosť. Maľuje malé veci čakajúc, kým sa chladné počasie zmení a umožní mu domalovať jeho veľký obraz kartuziánskeho kláštora. Vždy hľadá podzemné chodby a všetky tmavé miesta, ktoré páchnu plesňou; namaloval pekný obraz: Mladá Cenci pred sudcami a niekoľko akvarelov.*“³⁶

Spoločné početné umelecké aktivity a priateľstvo de Maistra a Natálie Ivanovny s výtvarnými umelcami počas pobytu v Taliansku odzrkadľujú aj albumy, ktoré gróf so svojou chovanicou priam programovo a s veľkým zaujatím vytvá-

33 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 23.11. 1829. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 164. Akadémia sídlila vo Villa Medici v Ríme a študovali v nej najtalentovanejší absolventi francúzskych umeleckých škôl – maliari a sochári, ktorí boli podobne ako mladí ruskí umelci posielaní do Talianska zdokonaľovať svoje umenie a študovať talianske renesančné diela.

34 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 10. 5. 1829. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 151 – 152.

35 François-Marius Granet (1775 – 1849), francúzsky maliar, ktorý bol žiakom Jacquesa-Luisa Davida a celoživotným priateľom Luisa Nicolasa Philippa, grófa de Forbin, generálneho riaditeľa Louvru. Pôsobil ako kurátor v Louvri, žil striedavo v Paríži a v Ríme, kde okrem sakrálnej architektúry maľoval antické pamiatky. Svoju výtvarnú pozostalosť odkázal múzeu v Aix-de-Provence, ktoré sa neskôr premenovalo na jeho počesť na Granetovo múzeum. S F.-M. Granetom de Maistra a Natáliou Ivanovnu zoznámila Valentina de Forbin, vikomtka de Marcellus, ktorá bola dcérou grófa de Forbin.

36 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 30. 1. 1829. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 148. Nepoznáme názov obrazu, jeho námetom však je rodinná tragédia talianskej aristokratky Beatrice Cenci, ktorá zavraždila svojho otca.

rali a postupne dopĺňali, o čom napokon nájdeme viacero zmienok v rodinnej korešpondencii.

Albumy zostavovali tematicky, výtvarné práce v nich sú väčšinou signované a datované, mená autorov nesignovaných dielok doplnil Xavier de Maistre. Jeden z albumov pozostáva z kresieb, perokresieb, litografií a akvarelov, ktoré vznikali od roku 1830 do 1838³⁷ a zobrazujú Neapol i krajinu v jeho okolí, ale aj architektonické pamiatky Ríma. Autormi – prevažne signovaných a datovaných prác – sú okrem de Maistra, Rusov Grigorija Gagarina a Karla Briullova i talianski umelci Clemente Ciuli a Giacinto Gigante (1806 – 1876). Posledný z nich bol žiakom holandského maliara Antona Smincka van Pitloo a členom neapolského umeleckého zoskupenia Posillipo. Ruský maliar Silvester Ščedrin (1791 – 1830), ktorý s Posillipom úzko spolupracoval, sa priatelil s G. Gigantom a sprostredkovával mu objednávky medzi ruskou aristokraciou. Z korešpondencie Xaviera de Maistre vieme, že Gigante učil maľovať Natáliu Ivanovnu Friesenhofovú technikou akvarelu.³⁸ Nie je však známe, či ich práve Ščedrin zoznámil s Gigantom.

Ďalší album³⁹ obsahujúci 40 kreslených a litografických portrétov sa zapíňal dlhé roky. Začína sa nedatovaným litografickým portrétom španielskeho infanta a vojvodu de Lucca Karola Ľudovíta Bourbonského⁴⁰ v mladom veku od nemeckého umelca Franza Krügera. S vojvodom sa Xavier de Maistre zoznámil v septembri 1827 počas audiencie u rakúskej arcivojvodkyne Márie-Lujzy Habsbursko-Lotrinskej,⁴¹ vdovy po Napoleonovi Bonaparte, ktorá sa konala v kúpeľoch v Luce. V tom čase žili de Maistrovci s Natáliou Ivanovnou v toskánskom Pignane, ležiacom južne od maličkého vojvodstva Lucca. Na audiencii pozval mladý vojvoda Karol Ľudovít grófa de Maistre na ples do svojho sídla⁴² a je veľmi pravdepodobné, že práve vtedy mu daroval litografiu zo svojho portrétu:

37 Album sa nachádza v SNK-Slovanskom múzeu A. S. Puškina a je majetkom tejto inštitúcie.

38 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z augusta 1830. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 180 – 182.

39 Album sa nachádza v expozícii SNK-Slovanského múzea A. S. Puškina a je majetkom SNM-Historického múzea v Bratislave.

40 Karol-Ľudovít, vojvoda de Lucca (1799 – 1883) bol členom panovníckeho rodu Bourbon-Parma, ktorý Napoleon Bonaparte po obsadení talianskych území pripravil o Parmské vojvodstvo a ako odškodnenie im umelo vytvoril tzv. Etrúrske kráľovstvo, ktoré bolo akýmsi pokračovateľom Toskánskeho veľkovojvodstva. Na základe rozhodnutia Viedenského kongresu v roku 1815 dostala Parmské vojvodstvo vdova po Napoleonovi Mária Lujza Habsbursko-Lotrinská a Karol-Ľudovít a jeho matka Maria Lujza Bourbonská dostali ako kompenzáciu za stratenú Parmu malé vojvodstvo Lucca, ktoré vzniklo na území Toskánska.

41 Rakúska arcivojvodkyňa Mária Lujza Habsbursko-Lotrinská (1791 – 1847) bola dcérou rakúskeho cisára Františka II. V roku 1810 sa stala druhou manželkou Napoleona Bonaparta, ktorému porodila syna Napoleona Františka, nazývaného Orlík.

42 Predpokladáme, že plesu sa zúčastnil aj s manželkou Sofiou a s chovanicom Natáliou.

„Uskutočnil som niekoľko návštev v kúpeľoch v Lucce, v Lucce a v Marlii [Villa Reale di Marlia].⁴³ Na prvom mieste som sa išiel pokloniť kráľovnej vdove, ktorá bola veľmi láskavá. Bolo tam osem ľudí. Audiencia trvala viac ako hodinu, pretože kráľovná nechcela prepustiť svojho nevlastného syna a tento čakal na prepustenie, aby mohol odísť. Jej veličenstvo viedlo rozhovor tým najpôvabnejším spôsobom... Bol tam infant don Louis, vojvoda z Luccy. Pozval ma na ples, ktorý sa konal nasledujúci deň v jeho sídle Marlia, kde som sa vydal. Bola to jedna z najkrajších slávností, aké som kedy videl. Panovník je mladý, pekný, dobrý tanečník; vo svojej malej ríši je veľmi milovaný, najmä ženskou časťou svojich poddaných.“⁴⁴

Nasledujúca kresba v albume je portrétom grófa Sergeja Petroviča Buturlina z roku 1824, ktorej autorom je Orest A. Kiprenský. V tejto súvislosti je zaujímavé, že rovnaká portrétna kresba s podobnými rozmermi, ale rozdielnym miestom signovania visí v Treťjakovskej galérii v Moskve. Obdobným prípadom v brodzianskom albume je i ďalšia Kiprenského kresba, ktorá je originálom portrétu grófa Petra Dimitrijeviča Buturlina⁴⁵ z roku 1818. Litografia z „brodzianskeho“ originálu sa v súčasnosti nachádza v Historickom múzeu mesta Obninsk, ktorému ju daroval taliansky potomok Petra D. Buturlina.⁴⁶ Predpokladáme, že litografiu vyhotovil Xavier de Maistre alebo priamo autor originálu – Orest A. Kiprenský.

43 Villa Reale di Marlia sa nachádza v dnešnej provincii Lucca, v bývalom vojvodstve Lucca. Pôvodne renesančnú vilu, ktorá spolu s príľahlými menšími vilami a záhradami tvorila rozsiahly komplex, daroval v roku 1806 Napoleon Bonaparte po obsadení talianskych území svojej sestre Elise Bonaparte. Po Napoleonovom páde sa celý komplex stal majetkom vojvodov de Lucca – Márie Lujzy Bourbonskej a jej syna Karola Ludovíta Bourbonského.

44 Xavier de Maistre Nicolasovi de Maistre zo septembra 1827. In MAISTRE, *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome II. 1826–1833 Pisa, Rome et Naples*, ref. 27, s. 37 – 38. Podoba mladého vojvodu na litografickom portréte zodpovedá tomu, ako ho opísal de Maistre. Na spomínanom plese sa de Maistre zoznámil s vyslancom Francúzska vo vojvodstve Lucca, grófom Marcellusom (1795 – 1865) – diplomatom, cestovateľom a helenistom, ktorý v rokoch 1815 – 1820 pôsobil ako tajomník na francúzskom vyslanectve v Konštantínopole. Vďaka jeho zásahu sa antická socha známa ako Méloská Venuša dostala do Louvru v Paríži. Socha bola totiž objavená v roku 1820 na ostrove Mélos, patriacom v tom čase Osmanskej ríši.

Manželka grófa de Marcellus – Valentina de Forbin sa stala priateľkou de Maistrovcov a Natálie Ivanovny, ale predovšetkým samotného Xaviera de Maistre. Spájala ich najmä láska k výtvarnému umeniu. Stretávali sa v Ríme, Neapole i vo Francúzsku. Ich pravidelnú korešpondenciu knižne publikoval Eugène Réaume v roku 1877. Pozri: REAUME, ref. 14.

45 Peter Dimitrijevič Buturlin (1794 – 1853) – najstarší z deviatich detí grófa Dimitrija P. Buturlina, ktorý sa s rodinou usadil vo Florencii v paláci Nikkolini. Peter tak ako viacerí jeho súrodenci konvertoval na katolícku vieru a zostal žiť v Taliansku.

46 Litografiu daroval prostredníctvom ruských publicistov Ivana Bočarova a Júlie Glušakovej. Nie je známe, kto P. D. Buturlinovi zhotovil túto litografiu. Je možné, že to bol priamo autor originálu O. A. Kiprenský alebo Xavier de Maistre, ktorý vlastnil originál portrétnej kresby.

Súčasťou spomínaného albumu sú i práce Xaviera de Maistre, predovšetkým miniatúrne portréty manželky Sofie, mladej Natálie Ivanovny, ale aj Puškinovho brata Leva Sergejeviča a mnohých neznámych osôb – ruských a európskych aristokratov. Autormi ďalších portrétnych kresieb sú Giovanni Boggi, taliansky miniaturista, známy svojimi portrétmi predstaviteľov boja za nezávislosť Grécka, Neapolčan Giacinto Gigante, ale aj mladý Grigorij G. Gagarin, ktorý portrétoval Natáliu I. Friesenhofovú a grófa de Maistre s manželkou v ich neapolskom dome. Album uzatvárajú portrétné kresby Natálie Ivanovny Friesenhofovej.⁴⁷

Z korešpondencie Xaviera de Maistre vieme, že v Ríme jeho rodinu portrétoval i Karl Briullov: „*Namaloval portrét mojej ženy a mňa, obidva sú veľmi verné, u seba má ešte Natáliu, ktorý Vám ukáže, písal som Vám, ako Vás túži portrétovať.*“⁴⁸ Ďalšie osudy portrétov nám však nie sú známe.⁴⁹ Pre zaujímavosť dodajme, že v roku 2005 sa na aukcii v Londýne predala nedatovaná portrétna kresba Oresta Kiprenského s názvom *Rodinný portrét: Štúdia piatich hláv*.⁵⁰ Podľa podôb usudzujeme, že piatimi portrétovanými osobami boli gróf de Maistre s manželkou, chovanicou Natáliou Ivanovnou a dvomi vlastnými deťmi, synom Arthurom a dcérou Catherine.⁵¹

Herbáre ako osobné a cestopisné denníky

Natália Ivanovna Friesenhofová je autorkou dvoch pozoruhodných herbárov.⁵² Hoci si ich robila len pre potešenie, svedčia o kultivovanosti, estetickom cítení a umeleckom nadaní autorky. Listy herbárov obsahujú kompozície zo sušených kvetov, listov a vresov nazbieraných na miestach, ktoré navštívila. Každý kvietok či vetvička sú očíslované s uvedením náleziska, darcu a dátumu. Vďaka

47 Ide o kresby, ktoré vznikli počas pobytu Friesenhofovcov na panstve Puškinovcov v Michajlovskom v priebehu augusta a septembra roku 1841 a zobrazujú vdovu po Puškinovi Natáliu aj s deťmi a sestrou Alexandrou N. Gončarovovou.

48 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z júna (alebo júla) 1830. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome première*, ref. 14, s. 179.

49 Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 24. apríla 1833. In Tamže, s. 180 – 182.

50 Dostupné na internete: <https://www.bonhams.com/search/?q=Orest%20Kiprensky&main_index_key=lot#/q0=Orest%2520Kiprensky&MR0_display=search&m0=0?q=Orest%20Kiprensky>.[cit.2020-08-05]; Pozri aj БУОНКРИСТИАНО – РОМАНО, ref. 23, s. 354 – 355.

51 Portrét musel vzniknúť v prvej polovici roku 1829, príp. v roku 1828, pretože Catherine zomrela ako štrnásťročná v auguste roku 1829, Arthur mal v tom čase 8 rokov. Podoba detí na kresbe zodpovedá ich veku.

52 Oba herbáre sú súčasťou expozície SNK-Slovanského múzea A. S. Puškina a sú majetkom SNM-Historického múzea v Bratislave. K herbárom pozri: LUKÁČOVÁ, Alexandra. Tajomstvá aristokratických herbárov. Okno do života Natálie I. Zagriažskej-Friesenhofovej. In *Historia*, 2017, roč. 16, č. 2, s. 27 – 32. ISSN 1335-8316.

pedantnosti, s akou herbáre vyhotovovala a dopĺňala pre ňu dôležitými údajmi, sú akýmsi cestopisným a zároveň aj osobným denníkom. Prinášajú svedectvo o osobnostiach, s ktorými sa stretávala, a o miestach Európy, ktoré navštívila v rozpätí dvadsiatich rokov.

Starší herbár sa viaže práve k talianskemu pobytu v rokoch 1826 – 1838. Darcami kvetov sú okrem členov rodiny viacerí predstavitelia európskej a ruskej aristokracie či umelci. Prvá kompozícia s dátumom 28. júl 1826 vznikla ešte počas cesty na juh Európy v nemeckom Heidelbergu, nasledujúce pochádzajú z územia Apeninského polostrova. Podobne ako väčšina vtedajších cestovateľov navštevovali aj de Maistrovci s Natáliou početné antické a renesančné pamiatky. Oblúbeným cieľom ich výletov však bývali i prírodné atrakcie na Apeninskom polostrove – jaskyne, sopky, jazerá či záhrady aristokratických palácov a víl. Keď žili v Neapole, navštevovali staroveké mestá na Sicílii, ale najmä neďaleké Pompeje, ktoré od polovice osemnásteho storočia začali postupne, hoci nesystematicky, odkrývať archeológovia a už na začiatku devätnásteho storočia sa stali povinnou zastávkou *Grand tours* mladých aristokratov, ale aj ostatných cestovateľov po Apeninskom polostrove.

Vďaka rastlinným kompozíciám vieme presne, kedy a s kým absolvovala Natália Ivanovna a de Maistrovci všetky výlety. Takto svojsky zvečnila v herbári dokonca návštevy aristokratických salónov a viaceré spoločenské udalosti.⁵³ Počas pobytu v Taliansku sa v roku 1830 zoznámila so svojím budúcim manželom barónom Gustávom Friesenhofom, ktorý pôsobil v rakúskych diplomatických službách, a o šesť rokov sa v Ríme za neho vydala. Nechýbajú teda kompozície, ktoré odkazujú k týmto zásadným udalostiam jej života.

Roku 1838 sa de Maistrovci s mladými Friesenhofovcami rozhodli pre návrat do Ruska.⁵⁴ Ich putovanie z Neapolu do Petrohradu nám pomáha zrekonštruovať Natáliin mladší herbár z obdobia 1838 – 1846, ktorý začal vznikať na dlhej spiatocnej ceste. Jednotlivé kompozície sa vzťahujú k miestam, na ktorých sa zastavili, a herbár tak zároveň plní funkciu veľmi osobitého itineráru.⁵⁵

53 Spomeňme návštevu pápeža vo Vatikáne a početné plesy – najmä pompézny ples u rakúskeho vyslanca v Neapole, grófa Ludwiga von Lebzeltner, na ktorom sa zúčastnilo 800 osôb.

54 V roku 1837 zomrelo de Maistrovcom posledné žijúce dieťa – syn Arthur, a tak im cár Mikuláš I., ktorý rodine dovtedy udeľoval výnimky na predĺžený pobyt pre nedobrý zdravotný stav syna, odmietol dať súhlas na ďalší pobyt v Taliansku. Pozri: Xavier de Maistre Éloi de Buttet zo 7. 11. 1837. In MAISTRE, *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome III. 1834 – 1843. Retour vers la Russie*, ref. 27, s. 128 – 129; Xavier de Maistre vikomtovi de Marcellus z 11. 11. 1837. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome second*, ref. 14, s. 88 – 89.

55 Ostatné kompozície vznikali po návrate do Petrohradu a vo Viedni, kde sa Natália s Gustávom presťahovali v roku 1841. Posledné kompozície sú z roku 1846.

Herbáre Natálie Ivanovny Friesenhofovej nie sú teda herbármi v pravom zmysle slova, hoci aj z botanického hľadiska sú určite zaujímavé, keďže je v nich zastúpená flóra viacerých európskych krajín a dvoch podnebných pásiem. Rastlinné kompozície v nich sú malé umelecké dielka, ktorými táto žena originálne zhmotnila a zvečnila defilé spomienok na udalosti, osobnosti, pamiatky a miesta. Súčasne sa jej týmto spôsobom podarilo skoncentrovať dvadsať najkrajších a najplodnejších rokov svojho krátkeho života prežitých v Taliansku a po boku manžela Gustáva.

Takáto intenzívna potreba zachytiť či zhmotniť spomienky – na miesta a osoby – evokuje paralelu herbárov s tzv. štambuchmi, nazývanými aj *alba amicorum*, ktoré predstavujú mimoriadne zaujímavý kultúrno-historický fenomén, pôvodne súvisiaci s obdobím raného novoveku a vtedajšími cestami mladých aristokratov za vzdelávaním, ktorých cieľom bolo spoznávať cudzie krajiny, ich kultúru a jazyk a popritom nadväzovať pre budúcnosť užitočné kontakty. Štambuchy predstavovali akési pamätníky, do ktorých si ich majiteľ najčastejšie nechával vpisovať citáty a osobné venovania svojich priateľov či osobností, s ktorými sa na cestách zoznámil. Niekedy pisateľ okrem autografu doplnil text aj svojím erbom, príj. výjavom, ilustráciou, ktorá bola dielom profesionálneho maliara či priamo vlastným výtvorom. Zápisy s autografmi tak umožňujú identifikovať spoločenský okruh a sociálne väzby majiteľov štambuchov, odrážajú ich postavenie v spoločenskej hierarchii a neraz dokumentujú aj ich cesty do cudziny. V priebehu ďalších storočí sa typológia, podoba a funkcie štambuchov menili. Zo šľachtického prostredia sa postupne rozšírili aj medzi príslušníkov ostatných stavov či sociálnych skupín, najmä medzi učencov, duhovenstvo, umelcov, mešťanov či vojakov a prenikli aj do ženského sveta.⁵⁶ Prvotná funkcia zaznamenať spomienky na osoby a miesta však štambuchy sprevádzala neustále a herbáre Natálie Ivanovny Friesenhofovej tak predstavujú ich svojskú a originálnu obdobu.

Okrem spomenutých interpretačných rovín, ktoré herbáre ponúkajú, je pozoruhodná ich úzka previazanosť s výtvarnými albumami a rodinnou korešpondenciou. Máme pred sebou tri paralelné historické pramene, ktoré sa navzájom dopĺňajú a potvrdzujú. Navštívené lokality, prírodné, architektonické a historické pamiatky, zachytené ako spomienka v jednotlivých kompozíciách herbára, sú v mnohých prípadoch námetom kresieb v albumoch, pričom aj datovanie je často

---

56 Podrobne k fenoménu štambuchov pozri RYANTOVÁ, Marie. *Pamätníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum. Kultúrně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2007, 561 s. ISBN 978-80-7040-976-3; RYANTOVÁ, Marie. Šlechtické pamätníky jako pramen k dějinám cestování. In FRIMMOVÁ, Eva – KLECKER, Elisabeth (eds.). *Itineraria Posoniensia*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 47 – 55. ISBN 80-88880-62-9.

zhodné. Pri čítaní korešpondencie, predovšetkým listov Xaviera de Maistre, ale aj Natálie Ivanovny a Gustáva Friesenhofa zo sledovaného obdobia sa nám ich každodenný život v Taliansku odкрýva ako na dlani a všetky výtvarné práce v albumoch či rastlinné kompozície v herbároch nadobúdajú konkrétny význam.

Spomienky na cesty

Súčasťou výtvarnej pozostalosti Natálie Ivanovny je i zbierka litografií z rôznych krajín sveta. Dnes by sme ju mohli prirovnať k akejsi zbierke pohľadníc či fotografií z ciest. Bohatosťou, vizuálnou pôsobivosťou a pestrosťou dominuje celej kolekcií cestopisný album⁵⁷ obsahujúci takmer tristo vedút, malieb a akvarelových kolorovaných litografií, zobrazujúcich architektonické, historické a prírodné pamiatky viacerých európskych krajín, ale aj domáce obyvateľstvo reprezentujúce jednotlivé sociálne skupiny či povolania v charakteristických odevoch, zachytené v každodenných situáciách. Krajiny s lokalitami, ktorým zodpovedajú jednotlivé zobrazenia – teda Rusko, Nemecko, Čechy, Rakúsko, Švajčiarsko, Francúzsko a Taliansko, korešpondujú s trasami putovania Natálie Ivanovny Friesenhofovej a jej adoptívnych rodičov z Petrohradu na Apeninský polostrov v roku 1826 a so spiatočnou cestou v rokoch 1838 – 1839. Najpočetnejšie je zastúpené práve talianske územie – Rím, ale predovšetkým Neapol so štvrtou Posillipo a neďaleké mestečká ležiace na pobreží Neapolského zálivu, ktorých názvy figurujú aj v herbároch, albumoch a korešpondencii. Zaujímavé sú miniatúrne zobrazenia Pompejí – zvyškov antických chrámov, ulíc a ďalších stavieb mesta, ktoré stihli odkryť archeológovia ešte pred odchodom de Maistrovcov a Natálie Ivanovny s manželom Gustávom z Talianska. Pompejské miniatúry sú pozoruhodné aj z iného dôvodu – staroveké mesto bolo pod ochranou stráží, ktorým sa zahraniční umelci v prípade, že chceli maľovať odkryté časti, museli preukázať špeciálnym súhlasom vládnych úradov.⁵⁸ Miniatúry nie sú signované, nevieme teda dokázať ani len to, či ich autorom je domáci umelec, alebo sa podarilo Natálii Ivanovne, príp. grófovi de Maistre získať súhlas na maľovanie Pompejí.

Prekvapivo však majú v albume zastúpenie, a to nie zanedbateľné, Grécko a Turecko, krajiny ležiace mimo trasy ich putovania. Nefigurujú ani v zozname tých, ktoré gróf de Maistre či Natália Ivanovna s manželom Gustávom Friesenhofom počas svojho života navštívili. Vysvetlenie musíme pravdepodobne hľadať v priateľstve medzi rodinami Xaviera de Maistre a ruského diplomata

---

57 Uvedené pamiatky sú súčasťou stálej expozície SNK-Slovanského múzea A. S. Puškina, časť litografií je majetkom SNM-Historického múzea v Bratislave, ďalšia časť spolu s albumom patrí SNK-Slovanskému múzeu A. S. Puškina v Brodzanoch.

58 МАШКОБЛЕБ, ref. 24. s. 36 – 37.

grófa Alexandra Ribeaupierra, ktoré sa zrodilo práve počas talianskeho pobytu. Ribeaupierre, ktorý pôsobil v rokoch 1824 – 1831 ako splnomocnenec a mimo-riadny vyslanec Ruska v Konštantínopole, sa výrazne zasadil o to, aby Turecko uznalo Grécko za nezávislý štát.⁵⁹ Roku 1828 viedol v talianskej Gattaiole polroka trvajúci kongres venovaný grécko-tureckým vzťahom a práve v tomto období sa obe rodiny zblížili.⁶⁰

De Maistrovci, bývajúci neďaleko, navštevovali Ribeaupierra a jeho manželku v paláci v Gattaiole. Xavier sa intenzívne zaujímal o rusko-turecké vzťahy a politickú situáciu na Balkáne a v Grécku, informácie mal teda z prvej ruky. Sofia de Maistre a mladá Natália Ivanovna trávili veľa času s vyslancovou tehotnou manželkou. Ribeaupierre vytvoril v súvislosti so spoločenským životom a aktivitami sprevádzajúcimi kongres veľmi špecifický rád Gattaiola, ktorý mal skôr zábavný charakter a do ktorého pravdepodobne patrili jeho priatelia. Členkami rádu však boli aj šľachtičné tvoriace spoločenský okruh jeho manželky počas konferencie a najmä v období krátko pred pôrodom a po ňom. Natália Ivanovna ako členka rádu dostala od vyslanca Ribeaupierra insígniu – viacfarebnú ripsovú stuhu, ku ktorej pripojil svoje venovanie a poďakovanie za priateľstvo a spríjemnenie pobytu v Gattaiole a starostlivosť o manželku. Rukopisný text s autografom vyslanca je datovaný 14. – 25. júlom 1828.⁶¹

Obrázky s tureckými a gréckymi námetmi daroval Alexander Ribeaupierre grófovi de Maistre a Natálii Ivanovne Friesenhofovej pravdepodobne počas gattaiolského kongresu alebo neskôr v Neapole, kde sa naďalej stretávali. Obe rodiny spájali okrem iného aj vzťah k výtvarnému umeniu, keďže maľovaniu sa aktívne venovala Ribeaupierrova manželka i staršie dcéry: „*Svoj list musím začať dnes, pretože zajtra nás pán de Ribeaupierre pozval na večeru k jazeru Fusaro, moja žena pozvanie prijala. Umelci odídu skôr, aby mohli zhora pozorovať*

59 Gróf Alexander Ribeaupierre (1781 – 1865) bol ruský diplomat švajčiarskeho pôvodu. V roku 1826 podpísal za ruskú stranu v meste Akkerman na hraniciach Ruska a Osmanskej ríše (dnešné mesto Bilhorod-Dnistrovskij na juhu Ukrajiny) zmluvu, ktorou sa Turci okrem iného zaviazali zachovávať náboženskú slobodu svojich pravoslávnych poddaných – Grékov, Srbov, Rumunov a Moldavcov. Po skončení diplomatickej misie v Konštantínopole pôsobil Ribeaupierre ako ruský vyslanec v Prusku a Meklenbursku.

60 Xavier de Maistre Nicolasovi de Maistre z 2. 6. 1828. In MAISTRE, *Xavier de Maistre. Lettres a sa famille. Tome II. 1826–1833 Pisa, Rome et Naples*, ref. 27, s. 50 – 52; Xavier de Maistre Jeanne de Buttet z 19. 6. 1828. In Tamže, s. 53 – 54; Xavier de Maistre Nicolasovi de Maistre z 8. 7. 1828. In Tamže, s. 56; Xavier de Maistre Nicolasovi de Maistre zo 4. 9. 1828. In Tamže, s. 59 – 60.

61 Stuha je prilepená na hrubom papieri a vedľa nej sú dva francúzske rukopisné texty vyslanca A. Ribeaupierra: na jednom je uvedené meno Natálie Ivanovny Ivanovovej, na druhom venovanie a poďakovanie s vyslancovým autografom, datovaním a miestom. Pamiatka je majetkom SNM-Historického múzea v Bratislave.

*vať jazerá Averno a Lucrino. Slečny de Ribeauppiere, Natalie a ja pôjdeme d'alej s ruským umelcom pánom Riprinským [Orest A. Kiprenský], budete chýbať len Vy.*⁶²

Nepoznáme mená umelcov – autorov vedút, malieb a kolorovaných litografií v albume ani všetky spôsoby, ktorými majitelia albumu získavali tieto malebné a pôvabné dielka, hoci jeden z možných spôsobov (dar od priateľa) sme naznačili. Predpokladáme, že väčšinu z nich kúpili počas ciest – na miestach, kde sa zastavili a ktoré navštívili. Autentickosť, dokumentárnosť a často i detailnosť zobrazení, identifikovaných názvami či kratučkými textami, pridávajú albumu okrem nepopierateľnej estetickej a umeleckej kvality aj rozmer povyšujúci ho na cenný obrazový historický prameň.

Spomeňme ešte jeden album, ktorý by sme na prvý pohľad s talianskym pobytom Natálie Ivanovny Friesenhofovej a Xaviera de Maistre nespájali, hoci s témou cestovania explicitne súvisí. Obsahuje drobné perokresby zobrazujúce švajčiarsku a taliansku alpskú krajinu. Zobrazené lokality identifikujú názvy uvedené pod perokresbami spolu s dňom a mesiacom vzniku, a síce 6. až 31. august, rok vzniku však chýba. Autorom albumu je Vasilij A. Žukovský, významný ruský preromantický básnik a blízky priateľ A. S. Puškina, ktorý pôsobil ako učiteľ ruského jazyka budúcej cárovnej Alexandry Fjodorovny, manželky Mikuláša I., pôvodom Nemky, a zároveň ako vychovávateľ a učiteľ ich syna, budúceho cára Alexandra II.

V rokoch 1820 – 1822 sprevádzal Vasilij Žukovský veľkokňažnú Alexandru Fjodorovnu na jej zahraničnej ceste po Nemecku a Švajčiarsku. Po desiatich rokoch, tentoraz ako súkromná osoba, navštívil obe krajiny znova a niekoľko mesiacov cestoval aj naprieč Apeninským polostrovom. Zistiť, pri ktorej ceste básnika Žukovského album vznikol, nám pomôžu jeho denníky.⁶³ Písal ich dlhodobo, len s niekoľkými prestávkami, v období 1804 – 1847 a obsahujú síce strohé, úsečné, ale prekvapivo podrobné a na fakty bohaté poznámky. Vďaka nim vieme bez akýchkoľvek pochybností určiť, že album vznikol počas prvej cesty do Švajčiarska v roku 1821, keď uskutočnil aj niekoľko výletov na sever Apeninského polostrova.

Album má ešte jednu malú záhadu – dodatočne bol doň vložený Žukovského rukopisný text básne *Cvety i motyl'ok* (*Kvety a motýlik*) s jeho podpisom a dátumom

---

62 Pozri Xavier de Maistre Valentine de Forbin, vikomtke de Marcellus z 22. 10. 1830. In REAUME, *Oeuvres inédites de Xavier de Maistre. Premiers essais, fragments et correspondance. Tome premiere*, ref. 14, s. 159.

63 ЛЕБЕДЕВА, О. Б - ЯНУШКЕВИЧ, А. С. В. А. Жуковский. Полное собрание сочинений и писем в 20 томах. Том 13. Дневники. Письма-дневники. Записные книжки 1804–1833. Москва: Языки славянской культуры, 2004, s. 493 – 527. ISBN 5-94457-150-0.

mom 24. júl 1824. Na opačnej strane listu je pod kresbou nezábudky a motýľa pravdepodobne rukopisom Natálie Ivanovny napísaná krátka veršovaná bájka *Cloé et papillon (Cloé a motýľ)* od akejsi madam Borges. V starších knižných vydaniach básnického diela V. A. Žukovského bola pri básni *Cvety i motyl'ok* vždy uvedená poznámka, že báseň bola pôvodne napísaná do pamätníka N. I. I., čo nie je nik iný, ako Natália Ivanovna Friesenhofová, dievčenským menom Ivanovová. Báseň symbolizuje priateľstvo medzi ňou a Žukovským, ktoré sa zrodilo v Petrohrade a v jeho počiatkoch stál nepochybne Xavier de Maistre.

Z básnikových denníkov sa dozvedáme, že počas cestovania Talianskom v roku 1833 pobudol niekoľko týždňov v Neapole, kde navštevoval de Maistrovcov a Natáliu Ivanovnu.⁶⁴ Je celkom možné, že album s perokresbami mal so sebou a daroval im ho práve vtedy. List z pamätníka s básňou *Cvety a motyl'ok* a podpisom Žukovského Natália dodatočne vystrihla a vložila do albumu.

Toto malé tajomstvo je jedným z viacerých, ktoré sprevádzajú život Natálie Ivanovny Friesenhofovej a čakajú na svoje vysvetlenie.

Aké boli ďalšie životné osudy barónky Natálie I. Friesenhofovej? V lete roku 1839 sa vrátila spolu s adoptívnymi rodičmi a manželom Gustávom do Petrohradu, ktorý sa na nasledujúce dva roky stal ich domovom. Gustáv Friesenhof zostal v diplomatických službách a zariadil si preloženie na tamjšie rakúske vyslanectvo. Do rodiny pribudlo začiatkom roku 1840 jediné dieťa – syn Gregor.⁶⁵ Nasledujúci rok opustili Friesenhofovci Petrohrad a usadili sa vo Viedni. Rodinným sídlom sa však stal od roku 1846 renesančný kaštieľ v Brodzanoch. Každoročne počas leta aj so synom navštevovali starých a osamelých de Maistrovcov v Petrohrade. Výnimkou boli len revolučné roky 1848 a 1849, ktoré Friesenhofovci v obavách o svoje životy prežili vo Viedni, ale najmä v Brodzanoch. V máji roku 1850 konečne mohli odcestovať do Petrohradu opäť. Bola to však posledná cesta Natálie Ivanovny Friesenhofovej. Roky chorľavela a jej zdravotný stav sa po príchode do ruskej metropoly natoľko zhoršil, že na jeseň zomrela. Pochovaná je na cintoríne kláštora Alexandra Nevského v Petrohrade. V priebehu nasledujúcich dvoch rokoch zomreli aj manželia Sofia a Xavier.

---

64 Tamže, s. 364 – 371.

65 Gregor Friesenhof (1840 – 1913) – významný meteorológ, národohospodár, spoluzakladateľ unikátneho Hospodárskeho spolku pre údolie rieky Nitry, člen prvého stálega výboru Matice slovenskej. Pozri viac: HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 72 – 103. ISBN 80-7090-629-4; HOLEC, Roman. Barón Friesenhof v kontexte veľkej doby a malých dejín. In *Biografické štúdie* 38. Martin: SNK-Národný biografický ústav, 2015, s. 39 – 55. ISBN 978-80-8149-057-6; HOLEC, Roman. Barón v službách roľníka (Gregor Friesehof). In *Historické štúdie* 34. Bratislava: Slovak Academic Press, 1993, s. 77 – 106. ISBN 80-85665-12-3.

Nový príbeh

Gustáv Friesenhof opatroval spoločné výtvarné dedičstvo Natálie a Xaviera de Maistre v kaštieli v Brodzanoch. Jeho potomkovia, predstavitelia ďalších generácií rodu až do roku 1945 s úctou uchovávali tieto predmety, hoci už nepoznali detailne ich význam a výpovednú hodnotu. Pre šľachtu bola úcta k predkom a tradíciám jedným z mentálnych imperatívov ich kolektívnej pamäti a rovnako súčasťou ich každodenného správania.

Po roku 1945 začala výtvarná pozostalosť písať svoj nový príbeh – dramatický, búrlivý, s nečakanými dejovými zvratmi a len s čiastočným šťastným koncom. Ukázalo sa, že tak ako odzrkadľovala život svojej majiteľky, je schopná odzrkadľovať aj dejinné udalosti a spoločenské zmeny po skončení druhej svetovej vojny.

Bohužiaľ, dnes už nedokážeme detailne určiť, čo všetko tvorilo pozostalosť prvej Friesenhofovej manželky. Čiastočná rekonštrukcia je možná na základe autentického svedectva puškinológa Nikolaja A. Rajevského, ruského emigranta žijúceho v Československu, ktorý v roku 1938 navštívil v brodzianskom kaštieli grófa Georga Welsburga, právnuka Gustáva Friesenhofa a jeho druhej manželky Alexandry Nikolajevny.⁶⁶ Rajevský, ktorý sa dozvedel o rodinných väzbách Friesenhofovcov s rodinou básnika Puškina, hľadal materiály súvisiace s Puškinom a osobnosťami z jeho blízkeho okolia, predovšetkým s Georgovou prastarou matkou Alexandrou N. Friesenhofovou, ktorá ako jediná z Friesenhofovcov bola v priamom kontakte s Puškinom.

V Brodzanoch bol síce len jeden deň a aj keď ho viac zaujímali pamiatky po druhej manželke Gustáva Friesenhofa Alexandre Nikolajevne, stihol si prezrieť a identifikovať osem výtvarných albumov z pozostalosti Natálie Ivanovny a Xaviera de Maistre. Vďaka nemu vieme, že v kaštieli viseli portréty Xaviera de Maistre a Vasilija A. Žukovského, teda osôb blízkych Natálii Ivanovne, a v rodinnej knižnici Friesenhofovcov sa nachádzala kniha Žukovského básní aj s osobným venovaním grófovi de Maistre.

Georg Welsburg, posledný majiteľ kaštiela, na jar v roku 1945, ešte pred príchodom frontu do Brodzian, emigroval do Rakúska a rodinné sídlo ponechal svojmu osudu. Koniec vojny a turbulentné udalosti prvých povojnových rokov znamenali zánik friesenhofovského archívu, knižnice i vnútorného zariadenia kaštiela. Dielo skazy začali rumunskí vojaci oslobodzujúci Brodzany a dokončili miestni obyvatelia. Tak ako mnoho iných šľachtických sídel na Slovensku, aj opustený kaštieľ v Brodzanoch sa takmer zo dňa na deň stal obeťou rabovania

---

66 Podrobnejšie pozri: Раевский, Николай. В замке А. Н. Фризэнгоф-Гончаровой. In *Пушкин. Исследования и материалы. Т. IV*. Санкт Петербург: Институт русской литературы АН РФ, 1962, s. 379 – 393; РАЕВСКИЙ, Николай. *Портреты заговорили. Том I*. Алма-Ата: Жазушы, 1983, s. 41 – 87.

a ničenia. Paralelne s touto devastáciou prebiehalo v neuveriteľnom povojnovom chaose rovnako chaotické odvážanie niektorých zachránených predmetov na rôzne miesta, odkiaľ boli zase presúvané inde, až sa stopa po niektorých často úplne stratila.⁶⁷

Krátko po vojne skúmala v opustenom kaštieli skupina rusistov z Univerzity Komenského, ktorú viedol profesor Alexander V. Isačenko, rukopisy, ikonografické a výtvarné pamiatky, ale aj rodinnú knižnicu Friesenhofovcov.⁶⁸ Časť Isačenkou nájdených a zachránených predmetov z brodzianskeho kaštieľa bola v roku 1947 na pokyn poverenika školstva Laca Novomeského odvezená ako dar Zväzu slovenských spisovateľov a v Moskve odovzdaná Zväzu sovietskych spisovateľov.⁶⁹ Výmenou za brodzianske pamiatky mala slovenská strana získať originály, príp. kópie Štúrových rukopisov. Medzi brodzianskymi predmetmi sa nachádzali aj portréty Natálie Ivanovny Friesenhofovej, jej pestúna Xaviera de Maistre a básnika V. Žukovského, ktoré videl počas svojej návštevy v roku 1938 puškinológ Nikolaj Rajevský.

Zvyšnú časť pamiatok pochádzajúcich z kaštieľa v Brodzanoch, medzi ktorými boli aj predmety z výtvarnej pozostalosti Natálie Ivanovny a Xaviera de Maistre, musel v roku 1955 profesor Alexander V. Isačenko na pokyn vtedajšieho ministerstva kultúry odovzdať Slovenskému národnému múzeu.⁷⁰ Neskôr sa

---

67 Podrobnejšie k osudom kaštieľa v Brodzanoch po druhej svetovej vojne pozri: Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky Bratislava (ďalej APÚ SR), fond (ďalej f.) Pamiatkové orgány na Slovensku 1919 – 1951, šk. 106.

68 Prof. A. Isačenko sa o existencii rukopisných a obrazových prameňov so vzťahom k ruskému prostrediu a prepojení Friesenhofovcov na rodinu básnika Puškina dozvedel od ruského emigranta Leontija Rjabinina. Rjabinin ako pracovník daňového riaditeľstva v Nitre viedol vo februári 1937 inventarizačnú komisiu, ktorej úlohou bolo v rámci dedičského konania po smrti Natálie Oldenburgovej vyčísliť celkovú hodnotu jej majetku. Pozri: Štátny archív Nitra, pracovisko Archív Topoľčany, Okresný súd Topoľčany, pozostalostné spisy, D 58/1937, Inventár o pozostalosti vdovy Natálie Oldenburgovej. Pozri aj tamže: Pozostalostný výkaz z 8. 4. 1937. Informáciu, že prof. Isačenko sa o brodzianskych materiáloch dozvedel od Leontija Rjabinina, sme získali od Rjabininovej najmladšej dcéry Natálie Rjabininy, ktorá ako dieťa chodila do brodzianskeho kaštieľa na návštevy počas prázdnin, ktoré trávila u Friesenhofovcov žijúcich v susednom Krásne. K výskumu rusistov v opustenom brodzianskom kaštieli pozri: ISAČENKO, ref. 1, s. 1 – 15; FERENČÍK, Ján. Neznámy rukopis Žukovského na Slovensku. In *Slovenské pohľady*, 1947, roč. 63, č. 2 – 3, s. 181 – 184; FERENČÍK, Ján. Dotyky a návraty. In *Slovenské pohľady*, 1977, roč. 93, č. 4, s. 126 – 129.

69 APÚ SR, f. Pamiatkové orgány na Slovensku 1919 – 1951, šk. 106, A. V. Isačenko Poverenictvu školstva, vied a umení z 26. 2. 1952. Súčasťou listu bola i príloha Soznam kníh a iných predmetov z Brodzian. Výtvarné a ikonografické pamiatky z brodzianskeho kaštieľa sa v súčasnosti nachádzajú vo Všeruskom múzeu A. S. Puškina v Petrohrade a rukopisné materiály v Inštitúte ruskej literatúry (tzv. Puškinskom dome) AV RF v Petrohrade.

70 Súkromný archív Barbary Kühnelt-Leddihn, Viedeň. Rukopisný text Музей А. С. Пушкина в Бродянах и его предыстория, s. 7.

brodzianske pamiatky stali súčasťou zbierkového fondu novovzniknutého Historického múzea, sídliaceho na Bratislavskom hrade, a v roku 1979 po založení vtedajšieho Literárneho múzea A. S. Puškina sa formou výpožičky vrátili naspäť do Brodzian.⁷¹ Brodzianskemu múzeu sa v priebehu ďalších rokov v rámci akvizičnej činnosti podarilo kúpiť ešte dva albumy a kolekciu litografií z pozostalosti Natálie Ivanovny a Xaviera de Maistre, teda predmety, ktoré sa pôvodne nachádzali v kaštieli.

Výtvarná pozostalosť Natálie Ivanovny Friesenhofovej v takej podobe, ako sme ju predstavili a ako ju dnes prezentuje Slovenské múzeum A. S. Puškina, je už len torzom pôvodného celku. Nestratila však schopnosť odzrkadľovať unikátne spojenie slovenského prostredia s ruskou aristokraciou a s ruskými i talianskymi umeleckými kruhmi a súčasne reprezentuje neoceniteľný historický prameň k poznaniu života tejto aristokratky. Nezanedbateľnou pridanou hodnotou zostáva aj originálny spôsob, ktorým obohacuje pramenný materiál k poznávaniu životného štýlu šľachty v 19. storočí.

ITALIENREISEN RUSSISCHER KÜNSTLER UND ARISTOKRATEN
IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS
WELCHE SPUREN HINTERLIESSEN SIE AUF DEM GEBIET
DER HEUTIGEN SLOWAKEI?

ALEXANDRA LUKÁČOVÁ

In den Jahren 1846–1945 war das kleine Schloss in Brodzany Sitz des Adelsgeschlechts Friesenhof und Oldenburg, das sich durch eine starke russische Dimension auszeichnete. Die Verbindung zu Russland brachten dem Adelshaus zwei Ehefrauen des Barons Gustav Friesenhof (1807–1889), der das kleine Schloss Brodzany und die umliegenden Ländereien kaufte. Die erste von ihnen – Natalia Ivanovna Ivanov (1801–1850) – hinterließ ein künstlerisches Erbe, das vor dem Hintergrund zweier interessanter Phänomene der russischen Kultur und Geschichte entstand: einerseits ging es um den Einfluss der russischen Kunstkolonie im heutigen Italien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts und andererseits um die Reisen russischer Aristokraten nach West- und Südeuropa, vor allem aber auf die Apennin-Halbinsel, wo in den Jahren 1826–1838 auch Natalia I. Ivanov mit

---

71 K dejinám a založeniu Slovenského múzea A. S. Puškina v Brodzanoch pozri podrobnejšie: LUKÁČOVÁ, Alexandra. Slovenské múzeum A. S. Puškina, Brodzany. In ELIÁŠ, Anton – KUSÁ, Mária (eds.). *A. S. Puškin na Slovensku (1988 – 2015)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016, s. 83 – 100. ISBN 978-80-223-4465-4. Niektoré brodzianske pamiatky vo fondoch SNM-Historického múzea v Bratislave identifikoval ruský slavista Lev Kiškin, ktorý stál pri zrode brodzianskeho múzea. Pozri: КИШКИН, ref. 8, s. 65 – 134.

ihrem Pflegevater, dem französischen Grafen Xavier de Maistre (1763–1852), einem Schriftsteller und Künstler, lebte.

Während ihres Aufenthalts im heutigen Italien bewegten sich Natalia I. Ivanov und Graf de Maistre im Umfeld russischer, sowie europäischer Aristokraten und Diplomaten und entwickelten gemeinsame künstlerische Aktivitäten sowohl mit wichtigen russischen Künstlern, wie Orest A. Kiprensky, Karol P. Briullov und Grigory G. Gagarin, als auch mit Vertretern der Posillipo-Kunstschule in Neapel oder mit französischen Künstlern. Das künstlerische Erbe von N. I. Ivanovova und ihrem Pflegevater, präsentiert hauptsächlich durch Alben mit Zeichnungen oder Aquarellen (Porträts und Landschaftsbilder), Herbarien und handgeschriebenen Texten, spiegelt ihr Alltagsleben, das reiche soziale Umfeld und die Orte, die sie auf der Apennin-Halbinsel besuchten, wieder. Gleichzeitig wird das Erbe zu einer der wenigen existierenden historischen Quellen, dank deren man etwas über das Leben von Natalia I. Ivanov erfahren kann.

Nach ihrem Tod wurde das gemeinsame künstlerische Erbe von Natalia I. Ivanov und Graf Xavier de Maistre bis 1945 von Gustav Friesenhof und seinen Nachkommen, den Vertretern der nächsten Generationen des Geschlechts, im kleinen Schloss in Brodzany aufbewahrt. Heute, allerdings nur in beschränkter Form, wird es im Slawischen Museum A. S. Puschkin im kleinen Schloss Brodzany präsentiert. Trotz seiner Unvollständigkeit hat dieses Erbe nichts von seiner Fähigkeit verloren, die einzigartige Verbindung der slowakischen Umwelt sowohl mit der russischen Aristokratie, als auch mit russischen und italienischen Kunstkreisen widerzuspiegeln.

PhDr. Alexandra Lukáčová
Slovanské múzeum A. S. Puškina SNK
Brodzany 159, 958 42
Slovenská republika
e-mail: alexandra.lukacova@snk.sk